

Op pad langs oude verhalen

Midden- & Zuid-Limburg ontdekken
in twintig volksverhalen

Deze uitgave kwam tot stand met steun van de inmiddels opgeheven stichting Interkerkelijk Werkverband voor de Recreatie (IWR).

Colofon

ISBN: 9789078477358

NUR: 345

Bewerking volksverhalen:	Hiekeliën van den Herik
Bezinningen:	Geertje de Vries
Schilderijen:	Eric Wijnands
Toeristische- en wandelinformatie:	René Haustermans, VVV-Zuid Limburg
Inleiding en research volksverhalen:	René Haustermans
Fotografie:	VVV – Zuid Limburg / Eric Wijnands
Vormgeving:	Narratio, Anneke Streng

Uitgever: © Stichting Docete, Houten
www.docete.nl e-mail: info@docete.nl
T. 030 2936807

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	4
1. Trijntje van Sittard – Roermond	6
2. Een schaap in de kapel – Thorn	10
3. De bende van Montfort – Montfort	14
4. Het groenste pad naar Susteren – Susteren	18
5. Van een koude kermis – Nieuwstadt	22
6. De blinde herder – Sittard	26
7. De tatersteen – Stein	30
8. De redding van Köbke – Spaubeek	34
9. Zotte Winand – Elsloo	38
10. Auvermennekes – Oirsbeek	44
11. Een bloedwonder, een brandwonder – Meerssen	48
12. Het putje van Gerlach – Houthem	52
13. Reginald en Waleram – Valkenburg	56
14. Bidweg van Maria Sterre der Zee – Maastricht	62
15. Godeslas – Maastricht	68
16. De dief van Rijckholt – Rijckholt	72
17. Twee sagen uit de schachten – Kerkrade	76
18. De hellehond – Gulpen	80
19. De zeven schepenen van Eys – Eys	86
20. De bultenaars van Aken – Vaals/Drielandenpunt	90
Wandeltips	95
Kaart	104

Inleiding

Zolang er mensen zijn, zijn er verhalen. Mythen, sagen, legenden, fabels, sprookjes en vele andere vormen van volksverhalen. Zij boden de culturen die zij dienden houvast en verklaarden datgene wat buiten onze werkelijkheid ligt. Ook dienden zij als aansporing of waarschuwing voor goed of slecht handelen, steeds aangepast aan de tijd en omgeving waarin zij verteld werden. Volksverhalen vinden hun oorsprong dan ook in een orale cultuur. Een cultuur waarin verhalen van mond op mond worden doorgegeven aan de volgende generatie. Pas wanneer een verhaal op schrift wordt gesteld, vindt er een stolling van het verhaal plaats, genoteerd in de laatste wijze van orale overlevering. Vanaf dat moment ontwikkelen de verhalen niet meer en verworden langzaam aan tot verhaaltjes van vroeger.

De volksverhalen zoals ze vandaag worden verteld en op schrift zijn komen ons voor als sprookjes. Leuk om te lezen, maar onzin van de bovenste plank. Misschien is dat ook wel zo, maar als er een bovenste plank is, impliceert dat ook dat er nog diverse planken onder zitten in de boekenkast vol verhalen. Die planken kun je alleen maar betreden door je open te stellen, vragen te stellen en durven lezen in het wit van de pagina's. Het lijkt haast toverij!

In eerste instantie werden de verhalen voor waar aangenomen. Dat was goed mogelijk, omdat geloof in wonderen, kabouters, boze geesten en heldhaftige personen deel uitmaakten van het dagelijkse ervaringspatroon. Vaak was een verhaal ook gebouwd rond een waargebeurd feit, waar met iedere nieuwe verteller er ook nieuwe feiten aan werden toegevoegd, steeds verder van de historische feiten afwijkend. Door de status van de verteller, ouders, leraren, wijze mannen en vrouwen, werden ook deze afwijkende feiten voor waar aangenomen, zodat de verhalen een eigen leven gingen leiden en met het opschrijven ervan een instituut werden.

Om daarom deze verhalen naar de het 'Rijk der fabelen' te verwijzen, is te kort door de bocht. Natuurlijk zijn zij in letterlijke zin klinkklare onzin, maar wanneer men ze anders gaat belezen, andere vragen gaat stellen en openstaat voor een andere dimensionele benadering, bieden zij een schat aan wijsheden. Men kan de verhalen proberen te toetsen aan de historische feiten die ons bekend zijn, maar vaak zijn er te weinig aanknopingspunten. Een lokaal verhaal kan bijvoorbeeld overgenomen zijn uit een andere omgeving en zelfs uit een andere cultuur en door eigen elementen eraan toe te voegen of te wijzingen, wordt het opeens een eigen verhaal dat aansluit bij de lokale luisteraars.

Als we de eerste, letterlijke taal voorbij gaan en ons richten op de tweede, figuurlijke taal, belanden we in een heel andere wereld. Dan doet het er niet meer toe, dat heksen door de lucht vliegen, reuzen door het woud lopen, kabouters door je huis lopen en andere magische elementen die we met onze ratio van tafel vegen. Dan kan een dreigende reus die ons dorp nadert, ook iets reusachtigs zijn, waar we in ons normale leven niet tegen zijn opgewassen. Dan kan een herder die een doolhof graaft, iemand zijn die zoekt naar de kern. Dan kan een kabouter die niet in jouw valstrik loopt, je wijzen op je wel of niet eerlijk handelen. Dan speelt niet het sprookjesfiguur de hoofdrol, maar ben jij, lezer en toehoorder, de hoofdrol.

Dit boekje daagt je uit om te wandelen in een betoverde wereld, vol met vreemde krachten, sprookjesachtige personages in een dromerig land, waar oeroude verhalen tot leven kunnen komen en de mythische figuren jou de weg wijzen. De weg die niet alleen voert langs de wandelpaden, maar misschien wel jouw eigen weg.

1. Trijntje van Sittard ~ Roermond

Er zijn drie manieren om een heks te ontmaskeren.

Eén: de vragenlijst. Achtendertig vragen over toverij. Welke mensen en dieren heeft ze betoverd? Welke mensen en dieren heeft hij gedood? Wie heeft hem of haar de zwarte magie geleerd? Leugens kunnen worden opgespoord met duimschroeven of nageltrekken.

Twee: een heksenproef. Je zet de verdachte op de waag, prikt met een naald of mespunt in de huid en zoekt de stigma diaboli, of doet de waterproef en gooit hem of haar met vastgebonden handen en enkels in de Roer. Heksen worden door het water afgestoten, waardoor ze blijven drijven. Manier drie: via haar kind.

Ik speelde buiten bij de Kraanpoort met Adalien en Jaan. Van stenen hadden we een familie gemaakt. De grootste kei met de harde hoeken was Vader, de tweede grootste was Moeder.

Een kiezel was het kind dat kattenkwaad uithaalde. Net toen de kindkiezel flink straf zou krijgen, kwam Klaartje. Ze mocht van ons het andere ondeugende kind zijn, maar ze kon zo snel geen kiezel vinden. Daarom spooft ik er een voor haar, zodat ze kon meespelen.

Klaartje schrok er van. Jaan en Adalien eerst ook, maar wilden toen ook een gespogen steen. Kon ik alleen stenen? vroeg Jaan. "Nee veel meer nog," zei ik, "maar eigenlijk mag het niet." Adalien geloofde er niks van en Klaar zei dat ze het zou vertellen, dus spooft ik spijkers, een speld, een muntje...

Ik zweer dat ik voorzichtig was, maar plots stond een man van het magistraat bij ons. Hij zei me nog eens te spugen. Het was geen vraag. Dus deed ik nog een steen en een speld voor hem.

Hij vroeg me wie me dat geleerd had. Ik verzon vlug wat en zei: "Daar staat een man in rood fluweel, die wijst met zijn vinger op zijn mond dat ik zwijgen moet."

Bij het magistraat kon ik niet meer spugen van schrik. De mannen zeiden dat Ma een heks was en met de duvel danste. Ik zei van niet, meer dan tien keer. Toen trokken ze de nagel van mijn kleinste vinger en zei ik één keer van wel.

In een cel wachtte ik op de zusters. In het klooster schrobden ze mijn ziel met gebeden en zand. Zo poetsten ze de duvel weg.

Ma kwam niet naar het klooster. Haar ziel was niet meer te redden zo vies. Waar Ma wel was, zei niemand. Na heel veel huilen vertelde zuster Augustina dat het magistraat ma en nog tien andere heksen uit Roermond aan een paal hadden gebonden en in brand hadden gestoken. Daar moest ik maar blij om zijn, want zo was haar ziel schoongebrand. Nu hoefde ze zeker niet te branden in de hel.

Ik probeer er blij om te zijn. Soms vind ik dat lastig. Dan doe ik het kunstje met de stenen en de spijkers zoals ma me leerde, maar alleen als niemand het ziet. En nooit met muntjes. Die hebben ze niet in het klooster.

Bezinning

Heksenvervolging in Europa, in Nederland, het is lang geleden. Tussen de 15e en 18e eeuw kostte de heksenjacht aan tienduizenden mensen het leven. De meeste van hen (ca. 80%) waren vrouwen, meestal oud, alleenstaand en arm. Deze zwarte bladzijde in de geschiedenis maakt je koud en ongemakkelijk. Nog steeds. Misschien komt dat wel, doordat het zomaar weer kan gebeuren. Soms lijkt het alsof wij, moderne mensen van de eenentwintigste eeuw, niet meer bijgelovig zijn. Maar toch, als er een zondebok gezocht wordt, - voor de economische crisis, voor de klimaatverandering, voor de angst in de samenleving -, dan zal die zeker worden gevonden. Bewijzen zijn er in dat soort gevallen nauwelijks, maar wie maalt daarom? Verdachtmakingen zijn al voldoende, waar rook is, zal ook wel vuur wezen. Beangstigend.

Mijmervraag: Herken je de neiging om zondebokken te zoeken in onze tijd? Wat zou kunnen helpen om dat mechanisme tegen te gaan?

Roermond

Waar de rivier de Roer uitmondt in de Maas ligt de oude stad Roermond. In de middeleeuwen was Roermond een belangrijke Hanzestad en tevens één van de vier hoofdsteden van het oude hertogdom Gelre. De Sint Christoffel-kathedraal is de bisschopskerk van het bisdom Roermond sinds 1559 met een kleine onderbreking in de eerste helft van de 19e eeuw. De oude Munsterkerk herinnert aan de eeuwen dat het de kloosterkerk van een klooster dat in 1924 is gesloopt. In Roermond komen enkele noordelijke pelgrimspaden samen die vanuit hier verder gaan naar Santiago de Compostella. In de directe omgeving van Roermond is er veel te wandelen. Nationaal Park De Meinweg voert tot in Duitsland en ook de Maasplassen rondom de stad bieden veel mogelijkheden tot recreatie op of rond het water. Roermond heeft net als vele andere plaatsen voorspoed en tegenslag gekend. Als God voor de voorspoed tekende, dan moest tegenslag wel van de duivel afkomstig zijn. Zo gebeurde het dat Trijntje van Sittard aangemerkt werd als heks en haar daden werden ingegeven door de duivel.

2. Een schaap in de kapel ~ Thorn

Tussen de weilanden, de akkers en de witte huizen van Thorn staat een witte kapel. Het is de kapel van Onze-Lieve-Vrouwe onder de Linden. Op een zonnige dag graasde hier een wit schaap. De boer had haar achtergelaten om het gras rond de kapel kort te knagen. Een touw om haar nek was vastgebonden aan een paaltje, zodat ze niet zou ontsnappen of afdwalen.

Maar terwijl het schaap graasde, sloop vanuit de bossen een wolf dichterbij. Plat op haar buik kroop ze de bomen voorbij, het hoge gras in. Onhoorbaar kwam ze dicht en dicht bij het schaap. De wolf zou onopgemerkt gebleven zijn, als een windvlaag uit onverwachte hoek niet haar geur had meegenomen. Het schaap keek op.

Kauwend spiedde ze rond, tot ze het silhouet van de wolf door het gras zag schemeren. Geschrokken begon het schaap te blaten, maar er was niemand in de buurt die haar kon helpen. De wolf gaf haar camouflage op en cirkelde om het schaap heen. Bokkend probeerde het schaap zich los te trekken. Met iedere ruk kwam het touw strakker om haar nek te zitten. Het blaten werd een schor gehijg. Ondertussen werden de cirkels van de wolf steeds kleiner. Net op het moment dat de wolf zich klaarmaakte voor de sprong, schoot het paaltje los uit de grond.

Blindelings rende het schaap richting de kapel. Het paaltje sleepte door het gras achter haar aan. Bij de kapel zag het schaap de deur open staan. Ze rende naar binnen. Het paaltje, dat haar bijna haar leven gekost had, bleef nu hangen achter de deur, waardoor ze die achter zich dichttrok. Daar stond ze, met bevende pootjes op de stenen vloer van de kapel.

Buiten kon de wolf haar prooi ruiken door de kieren van de deur. Het dier knaagde en klauwde aan het hout. Ze draalde jankend om het gebouw, op zoek naar een andere manier om bij het schaap te komen. In haar drukte zag ze niet dat twee boeren op haar afkwamen. De mannen sloegen de wolf dood en openden de deur van de kapel. Daar vonden ze het schaap, herkauwend aan de voeten van het Mariabeeld.

Bezinning

Schapen en wolven, in volksverhalen van alle tijden zijn het elkaars vijanden. Ook in dit charmante verhaal uit Thorn. Het schaap weet te ontsnappen aan de wolf, maar dat heeft nog heel wat voeten in de aarde. Bijna wurgt ze zichzelf met het touw waaraan ze vast zit.

Dat geeft te denken. Angst maakt dat mensen rare dingen gaan doen. Vaak denk je dan niet meer goed na, waardoor je het voor jezelf nog moeilijker maakt dan nodig is.

Maar uiteindelijk blijkt hetzelfde paaltje, dat eerder nog het schaap gevangen hield, voor haar redding te zorgen. Zo zitten er vaak twee kanten aan een crisissituatie. Vaak biedt het ook een kans, om de dingen anders te gaan doen.

Het schaap vindt uiteindelijk asiel en veiligheid bij het altaar van Maria. De wolf wordt gedood. Het kwaad is verslagen, het schaap is gered.

Mijmervraag: Waar zoek jij je toevlucht in tijden van crisis?

Thorn

Thorn, het witte stadje heeft haar bestaan te danken aan het oude stift, een abdij voor benedictinessen. Dit klooster groeide uit tot een wereldlijk stift, waarin adellijke dames werden opgenomen. Door de macht van deze adellijke dames werd Thorn zelfs een eigen vorstendom. De stiftbewoonsters leefden niet in een kloostercel, maar bezaten een eigen huis, waarvan er nog enkele in Thorn te zien zijn, zoals het Huis met de drie kogels. In de Franse tijd vluchtten de adellijke stiftdames. De armere bevolking ging gebruik maken van deze grote huizen. De Fransen voerden echter een belastingstelsel in waarbij de hoogte van de belasting afhankelijk was van de grootte van de ramen. Voor de arme inwoners was dit echter onbetaalbaar en zij metselden de grote ramen tot een kleiner formaat of zelfs helemaal dicht. Om de sporen van aanpassingen (littekens van armoede) onzichtbaar te maken, werden alle muren witgekalkt.

De hele dorpskern van Thorn is monumentaal en het bezoeken zeker waard. De grotendeels in de 14^e eeuw gebouwde stiftkerk is gewijd aan Sint Michaël en bewaart mooie kunsthistorische objecten.

Buiten het oude Witte Stadje ligt een oude kapel. Deze kapel werd 1673 gebouwd in opdracht van een kanunnikes van het Stift als een Loreto-kapel. Deze kapel wordt ook wel 'Kapel onder de Linden' genoemd en is een belangrijke bedevaartkapel voor de regio.